

A társadalmi izoláltság mintázatai Európában: egy összehasonlító elemzés tanulságai¹

The patterns of social isolation in Europe: lessons from a comparative analysis

Gregor Anikó²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.1.5>

Beérkezés: 2022. 11. 01.

Átdolgozott változat beérkezése: 2023. 03. 08.

Elfogadás: 2023. 04. 11.

Összefoglaló: A tanulmány a társadalmi izoláció európai mintázatait vizsgálja a 2015. évi EU-SILC nemzetközi összehasonlító adatbázisa alapján. Fő kérdésünk az, hogy látható-e eltérés az izolációs mintázatokban a szociális védelemre fordított kiadások mértéke és a szociális védelem szempontjából megalkotott jólétirezsim-típusok függvényében. Két tényezőre fókuszáltunk: az elszigeteltség mértékére és az elszigeteltségben való érintettségben mutatott egyenlőtlenségre. Az elszigeteltség mértékét a rokoni és a baráti kapcsolattartással, valamint a lelki vagy más szükségletben segítő kapcsolatok hiányában való érintettséggel mértük. Az elszigeteltségi egyenlőtlenséget egy olyan arányszámmal ragadtuk meg, ami azt fejezi ki, hogy a szakirodalom alapján elszigeteltség által kockázati csoportként azonosított csoportok tagjai – mely csoportokból összesen hetet azonosítottunk – mennyivel kitettebbek az elszigeteltségnek az adott országban a lakossági átlagos izolációs szinthez képest. Eredményeink beigazolják, hogy az elszigeteltség általi érintettség a skandináv jóléti államokban a legkisebb mértékű és a kelet-európai országok között a legnagyobb, a kettő közötti érintettség aránysorrend viszont nem tükrözi a jólétirezsim-típus szociális védelmi vonatkozásában támasztott várakozásaink szerinti sorrendet. Az elszigeteltségi egyenlőtlenség az angolszász jólétirezsim-típusban a legmarkánsabb, míg várakozásainkkal ellentétben a többiben közel egyenlő mértékű. A szociális védelemre fordított kiadások volumenével csupán a rokoni kapcsolatokban mutatkozó izoláció mentén igazolja a vonzási hipotézist, azaz a jóléti ellátások rokonoktól való izolációt mérséklő hatását. Az izoláció mértéke és az izolációs egyenlőtlenség alapján nem rekonstruálhatóak egyértelműen a jóléti rezsimok.

Kulcsszavak: elszigeteltség, vonzási hipotézis, kizorítási hipotézis, elszigeteltségi egyenlőtlenség, kockázat, EU-SILC

Abstract: The study examines patterns of social isolation in Europe based on the 2015 EU-SILC international comparative database. Our main question is whether there is any difference in isolation

1 A kutatást (Kapcsolati tőke a háztartáson belül) az NKFIH (K131947) támogatta. Kutatásvezető: Sik Endre.

A szerző ezúton mond köszönetet a Szociológiai Szemle két anonim bírálójának a kézirat korábbi változatához fűzött kritikai megfigyelésükért és konstruktív javaslatukért.

2 ELTE Társadalomtudományi Kar, e-mail: gregor.aniko@tatk.elte.hu

patterns along the expenditure on social protection and the type of welfare regime. We focused on two factors: the degree of isolation and the inequality in the degree of exposure to isolation. The degree of isolation was measured by the lack of contact with family and friends, as well as the lack of helping or mentally important connections. The inequality in isolation was measured by a ratio expressing how much more exposed to isolation members of groups identified in the literature as being at risk of isolation, seven groups in total, compared to the average level of isolation in the population in the country. Our results confirm that the level of experiencing isolation is lowest in the Nordic welfare states and highest in the Eastern European countries, but the order of experience rates between the two does not reflect the order of our expectations of the welfare regime types. The inequality of isolation is most pronounced in the Anglo-Saxon welfare regime type, while it is almost equal in the others, contrary to our expectations. The volume of spending on social protection only along the isolation in family relations confirms the 'crowding in' hypothesis, i.e. the moderating effect of welfare benefits on isolation from relatives. Welfare regimes cannot be clearly reconstructed based on the extent of isolation and isolation inequality.

Keywords: isolation, 'crowding in' hypothesis, 'crowding out' hypothesis, isolation inequality, risk, EU-SILC

Bevezetés

Az egyén társadalmi integráltságának fokmérői közé tartozik a másokhoz való kapcsolódásának mértéke és annak intenzitása, a kapcsolatainak száma és azok minősége, valamint hogy milyen erőforrás-áramlás zajlik ezeken a szociális csatornákon keresztül. Szinte elképzelhetetlennek tűnik, hogy valaki gyakorlatilag társas kapcsolatok és kapcsolódások teljes hiányával élje az életét. Ezeken a kapcsolódásokon keresztül nemcsak különféle materiális javak áramlása zajlik, hanem információhoz lehet jutni az étellel kapcsolatban, érzelmek, gondoskodás, a közösséghez tartozás érzése is áramlik, azaz csupa olyan dolog, ami a társadalmi reprodukcióhoz, az élet újratermeléséhez is szükséges, továbbá – többek között – amelyen keresztül az egyén jóléte kiépül, megvalósul (Zavaleta et al. 2017: 367). Ebben a tanulmányban azok felé fordítjuk a figyelmünket, akik saját bevallásuk szerint egyáltalán nem rendelkeznek ilyen kapcsolatokkal, vagy ha elméletben van is kötelékük mások felé, akár rokon, akár baráti kapcsolatokról is van szó, egyáltalán nem működtetik és aktivizálják azokat. Ez az elemzés tehát a későbbiekben részletesebben definiált társadalmi elszigeteltségről szól.

A társadalmi elszigeteltség több szinten értelmezhető szociológiai fogalom. Az egyének közötti kapcsolattartás hiányosságainak, a kapcsolati háló szakadozottságának elemzése elsősorban mikroszinten, az egyének attribútumaként közelíti meg az elszigeteltség jelenségét. A makroszintű megközelítések azzal foglalkoznak, hogy milyen gazdasági, politikai és kulturális döntések, gyakorlatok és történeti folyamatok eredményezik az emberi kapcsolattartás törékenységét, és így a társadalom alulintegráltságát, és ez milyen más dezintegrációs folyamatokhoz kapcsolható. A két szintet kötik össze azok a mezoszintű elemzések, amelyek azt vizsgálják inkább, hogy különféle társadalmi intézmények miként közvetítik az egyének felé az izolációt elősegítő vagy éppen azt megtörő makroszintű mechanizmusokat. Az egyének

ugyanis a mindennapi életük során olyan intézményekkel is kapcsolatba kerülhetnek, amelyek a kapcsolódás révén integrálják őket a társadalomba. Itt többnyire van olyan másik személy, aki a közvetlen kapcsolódást jelenti az egyén és az intézmény között (például egy védőnő, szociális munkás vagy szociális gondozó az adott szociális szektor intézményét testesíti meg).

Ebben a tanulmányban kísérletet teszünk arra, hogy egyéni szinten felvett adatok összegzéséből ország szintre aggregáljunk adatokat és ezekből vonjunk le következtetéseket. Az EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*) nemzetközi nagymintás kérdőíves adatfelvétel 2015. évi hullámának egyéni szinten felvett nemzetközi adatai alapján vizsgáljuk meg a társadalmi izoláció európai mintázatait. Fő kérdésünk, hogy a társadalmi izoláció országok közti mintázatai milyen átfedést mutatnak az országok között értelmezhető jólétirezsim-típusokkal. Ezt két konkrétabb alkérdésen keresztül vizsgáljuk. Egyrészt arra keressük a választ, hogy az EU országai mennyire térnek el egymástól abban, hogy a lakosságon belül hány százalék tekinthető a társas kapcsolataitól és erőforrásaitól leválasztottnak, megfosztottnak, és így izolációban élőknek. Másrészt azt vizsgáljuk, hogy a szakirodalom alapján izolációs kockázatnak kitett társadalmi csoportok az egyes országokban az országban mért izolációs arányhoz képest mennyivel kitettebbek az izolációnak. Továbbá hogy ezen két dimenzió mentén milyen országcsoportok rajzolódnak ki, és ezek milyen átfedést mutatnak a szakirodalomból ismert jóléti rezsimekkel. Elemzésünk elsősorban leíró jellegű, és ahogy említettük, figyelmünket az ország szinten aggregált adatok elemzésére fordítjuk. Az egyéni szintű adatok mélyebb, többváltozós elemzési technikákkal való elemzésétől most eltekintünk, a későbbiekben megfogalmazott várakozásainkat is az ország szintű adatok körében potenciálisan megfigyelhető mintázatokra vonatkozóan fogalmazzuk meg.

A társadalmi izoláció fogalma

A társadalmi integráció és izoláció már a modern szociológiatörténet klasszikusai számára is központi kérdés volt. Marx az elidegenedés fogalmában a kapitalizmus strukturális jellemvonását, Durkheim az egoista és anomikus öngyilkosság mögött pedig az individualizmus közösséggel szembeni kulturális túlerejét azonosította (Scheff 2007: 580). Később Parsons munkásságában az izoláció kérdése a nukleáris család mint együttélési forma létrejöttét övező elméletek megalkotása révén merült fel, elmélete szerint ugyanis a modernizáció során a rokonsági hálózatokból válik ki a nukleáris család, és integrálódik az ipari termelés rendszerébe (Rusu 2018: 12). Rusu (2018: 12–13) négyféle színteret különböztet meg Parsons nukleáris családról szóló munkája alapján, amelyeken keresztül a rokonsági kötelékekből és az azokba való integráltságból a nukleáris család Parsons szerint kiszakad: (1) a lakóhely szerinti izolációval a nukleáris családok külön háztartásként és fizikailag is távolabb élnek a rokonság többi részétől; (2) többgenerációs együttélés helyett korosztályok mentén is elválnak

egymástól az együtt élő felek; (3) az izoláció anyagi függetlenedés formájában is végigmegy; valamint (4) a nukleáris család kapcsolataiban és érzelmi kötődéseiben is elfordul a rokonság felől más, nem feltétlenül vér szerinti kapcsolatok kiépítésének irányába. Ebben a tanulmányban elsősorban nem a nukleáris családok szintjén maradunk, hanem az izoláció kérdését egyéni karakterjegyként ragadjuk meg.

A tanulmány ezen pontján fontos tisztázni, hogy az angolszász szakirodalomban *social isolation*nek nevezett jelenséget társadalmi *elszigeteltség*nek vagy *elszigetelődés*nek nevezzük-e. A két fogalom ugyanis eltér egyrészt abban, hogy állapotként vagy folyamatként közelítik-e meg a jelenséget, másrészt abban is, hogy az érintett egyénnek mekkora cselekvőképességet tulajdonítanak a saját állapotát tekintve. Az *elszigeteltség* passzív fogalma inkább egy folyamat végére fókuszál, az elszigetelt egyénnek valamilyen bekövetkezett állapotára, amit az érintett elhordoz, elvisel. Ebben az értelemben az elszigetelt állapothoz való eljutás története sokkal kevésbé számít, mint az állapot jelenlegi megléte. Az *elszigetelődés* fogalma viszont inkább a folyamatjellegét emeli ki a jelenségnek, továbbá az elszigeteltté váló egyén cselekvőképessége is erőteljesebben jelenik meg. Ebben a tanulmányban a használt keresztmetszeti egyéni, illetve háztartási szinten gyűjtött adatok nem teszik lehetővé az elszigetelődési folyamatok konkrét vizsgálatát. Sokkal inkább azt teszik lehetővé, hogy az egyének elszigeteltségét, az adatfelvételkor felmért állapotát vizsgáljuk. Éppen ezért a társadalmi elszigeteltség fogalmát fogjuk használni, az elszigeteltség állapota életúton belüli történetének feltárására nem vállalkozunk.

A magyar „nevezéktan” dilemmáinak tisztázását követően rátérünk a társadalmi elszigeteltség fogalmának tisztázására. Zavaleta és munkatársai (2017: 367) megfogalmazása szerint a társadalmi elszigeteltség „a társas kapcsolódásoktól való megfosztottság”, azok hiánya. Eckhard (2018: 338) szerint a társadalmi izoláció a közeli személyes kapcsolatok hiánya. De Jong Gierveld és van Tilburg (2016: 175) értelmezésében a társadalmi izoláció a személyes kapcsolatokból álló, ám gyér kapcsolati hálóval való rendelkezés objektív állapota. Samuel és munkatársai (2018: 85) értelmezésében a társadalmi elszigeteltség a társadalmi kapcsolódás, másokhoz való „kapcsoltság” hiánya. Kristóf és Győri (2021: 150) társadalmi elszigeteltség alatt „a valódi és a kívánt kapcsolatok közötti eltérés szubjektív észlelését” értik. Ocsovszky és munkatársai (2020: 131) definíciója szerint a társadalmi izoláció a társas támogatás hiánya vagy nagyon alacsony szintje, a társas támogatás pedig „annak megélése, hogy valaki szeret, tisztel és értékkel minket, törődik velünk, és része vagyunk egy kölcsönös segítségnyújtáson és kölcsönös kötelezettségeken alapuló társas kapcsolati hálózatnak”.

A szakirodalom különbséget tesz abban, hogy a társadalmi elszigeteltség egyéni vagy csoportszinten értelmezhető. Elsősorban egyéni tulajdonságként közelítik meg az elszigeteltséget a különféle szociológiai kutatásokban (Eckhard 2018: 338). Egyéni szinten értelmezve elszigeteltséggel az egyén rendelkezhet: ha valakinek nincsenek például más emberrel kapcsolatai, akkor elszigeteltnek számít. Háztartások, csoportok és nagyobb közösségek is lehetnek azonban elszigeteltnek (Morrow 1999: 7). Cso-

portszinten értelmezve például stigmatizált csoportokra jellemző az elszigeteltség. Mi ebben a kutatásban a két megközelítés kombinációjával élünk: az elszigeteltséget egyéni karakterként fogjuk fel, ugyanakkor figyelembe vesszük azt is, hogy valaki az elszigeteltség kockázatának fokozottabban kitett csoportnak is a tagja-e.

A társas elszigeteltséggel foglalkozó szakirodalom jelentős része az elszigeteltség mentális okaival, illetve pszichológiai következményeivel foglalkozik. Ezen kutatások alapján különbséget tehetünk szubjektív és objektív elszigeteltség között (Nguyen et al. 2020). Az objektív elszigeteltség a másokkal való kapcsolatok hiányát, míg a szubjektív elszigeteltség a másokhoz való közelségérzés hiányát jelenti. Zavaleta és munkatársai (2017: 368) mennyiségi és minőségi alapú dimenzióit azonosítják a társas elszigeteltségnek: a mennyiségi dimenzió a más egyénnel való interakció gyakoriságát jelenti, míg a minőségi az interakciók szükségletkielégítési potenciálját testesíti meg. Hasonló alapon közelíti meg a társadalmi elszigeteltség fogalmát Cornwell és Waite (2009: 33), akik két dimenzióra bontják azt: a társas kapcsolódások hiánya gyér kapcsolati hálót és a társas tevékenységekben való alacsony fokú részvételt jelenti, míg az érzékelt elszigeteltség a magányérzetet és a társas támogatás érzékelt hiányát. Szintén ez a kettéosztottság jelenik meg Machielse (2006: 36) értelmezésében, aki a társadalmi elszigeteltség kétféle megközelítési csoportjáról beszél: a networkalapú megközelítések a kapcsolati háló adatalapú információit veszik alapul, míg a magányosság alapú megközelítések ennek a kapcsolati hálónak a szubjektív megélését integrálják a társadalmi elszigeteltség fogalmába.

A társadalmi elszigeteltség fogalma szorosan kapcsolódik a társadalmi kirekesztettség, a marginalizáltság és a társadalmi halál fogalmaihoz is, ám azokkal nem azonos. A társadalmi kirekesztettség szűk értelemben a jövedelmi szegénységet, tág értelemben viszont többszörös deprivációt, a családi és a társas kapcsolatoktól való megfosztottságot jelent, amely egyének, háztartások, közösségek vagy nagyobb csoportok marginalizáltságához, a társadalom peremére kerüléséhez járulhat hozzá (Peace 2001: 26). A társadalmi halál az a társadalmi létállapot, amikor az egyén saját döntéséből vagy más okokból kifolyólag a társadalmi nem létezés állapotába kerül, és ennek következtében elveszíti a társas kapcsolódás lehetőségét és képességét (Borgstrom 2017: 5). Ez bekövetkezhet például haldoklás, a külvilágról leválasztó fizikai, mozgásszervi, mentális vagy kognitív betegség esetén. A társadalmi halál szinte állandó velejárója a társadalmi izoláció, ez azonban történhet az egyén saját döntéséből is, gondolhatunk itt a haldoklás azon formájára, mikor a haldokló dönt úgy, hogy egyáltalán nem vagy csak bizonyos emberekkel szeretne kapcsolatot tartani a haldoklás során. Ebben a tanulmányban figyelmünket a társadalmi elszigeteltség jelenségére irányítjuk, így az azt körbevevő fogalmak vizsgálatára, illetve arra, hogy ezek a jelenségek milyen mechanizmusok révén erősítik egymás hatását, nem vállalkozunk.

Ebben a tanulmányban a rendelkezésünkre álló adatok azt teszik lehetővé, hogy a társas elszigeteltség objektív és mennyiségi dimenzióját ragadjuk meg, amelyet a kérdezettől külön élő családtagokkal és a barátokkal való személyes vagy más csa-

tornán történő kapcsolattartás hiányaként definiálunk. Az elszigeteltség indikátorként használt változó létrehozását és az annak alapjául szolgáló elemi változókat a tanulmány későbbi részében részletesen is bemutatjuk. Mielőtt azonban erre rátérnénk, röviden áttekintjük azt, hogy a társas elszigeteltségre milyen főbb mérési kísérletek történtek, és hogy a kutatások milyen főbb kockázati csoportokat azonosítottak. Itt foglaljuk össze a kutatások azon eredményeit is, amelyek az izoláltság szintjét, mértékét tárták fel bizonyos időpontokban.

A társadalmi elszigeteltség mérése és az elszigeteltség kockázatának való kitétség

A társas elszigeteltség mérését áttekintő írásukban Zavaleta és munkatársai (2017) kiemelik, hogy a fogalom – az előző áttekintésben általunk is bemutatott – összetettsége miatt nagyon nehéz olyan kutatást találni, amely különféle kérdések és indikátorok segítségével az elszigeteltség minden releváns dimenzióját egyszerre képes megragadni. Ennek következtében inkább az jellemző, hogy egy-egy mérés az elszigeteltség valamely részét, aspektusát ragadja meg. Sőt, Klinenberg (2001: 506) egyenesen arra hívja fel a figyelmet, hogy nemcsak a személyes kapcsolatokra vagy közösségi tagságra jobban építő kvalitatív kutatásokban, de még a survey-típusú adatfelvételekre is igaz, hogy a társas elszigeteltségben élő emberek arányát pont az izoláltság miatt alulbecsülik a kutatások, mert az elszigeteltségben élő embereket nehezebb a kutatásokkal megtalálni.

Zavaleta és munkatársai (2017) a külső (objektív) társadalmi izolációt három proxy segítségével javasolják mérni: a társas kapcsolattartás gyakorisága, a kapcsolati hálón keresztül érkező és nyújtott segítség és támogatás megléte és intenzitása, valamint a kölcsönösség és az önkéntesség mintázatai alapján. A legelső proxy a barátokkal és a családtagokkal, rokonokkal való kapcsolattartás objektív mintázatait jelenti.

Lelkes (2010: 229) a 2006. évi nemzetközi EU-SILC adatok nemzetközi vizsgálata során az elszigeteltség méréséhez hat indikátort használt fel: a más személytől való segítségkapás hiányát, a rokonokkal, illetve barátokkal személyesen, illetve virtuálisan soha nem találkozást, valamint egy összetett mutatót, amely azt méri, hogy a kérdezett érintett-e a rokonnal/baráttal személyesen/virtuálisan soha nem találkozás bármelyik esetében. Lelkes nem tesz kísérletet arra, hogy az indikátorok mentén egy összetett izolációs mutatót állítson fel, hanem két fő dimenzióban mutatja meg az eredményeit: egyrészt hogy a lakosság hány százaléka nem tud másoktól segítséget kérni, valamint hogy hány százaléknak nincsenek szociális kapcsolatai. Ezek alapján az EU lakosságának 7 százaléka (Lelkes 2010: 232) nem találkozik sohasem rokonaival, sem barátaival, és ez jelentős részben a barátok hiányából fakadó izoláció. A 2006-os adatfelvétel idején a lett, valamint a magyar válaszolók között volt a legmagasabb azok aránya, akik a barátaikkal való találkozás teljes hiányáról számoltak be: 16, illetve 11 százalékuk (Lelkes 2010: 233). A rokonokkal való kapcsolattar-

tás hiánya minden országban alacsonyabb volumenű volt, mint a baráti kapcsolódások hiánya, és az országok között kicsi volt a variabilitás ebben a tekintetben. Lelkes eredményei szerint a 65 év feletti, a munkanélküliek és a nyugdíjasok, valamint a szegénységi kockázatnak kitettek az országos átlaghoz képest szinte mindenhol nagyobb arányban voltak elszigeteltek. Ugyanakkor Magyarország bizonyult az egyik olyan országnak, ahol a szegénységben élők nagyjából ugyanakkora arányban voltak hiányában a baráti kapcsolataiknak, mint azok, akiket nem érintett a szegénység (Lelkes 2010: 237), itt tehát az anyagi hátrány, ebben a tekintetben legalábbis, nem depriválta tovább a kapcsolatok megritkításán keresztül a válaszadókat.

Pedig általánosságban véve azt, hogy az alacsony jövedelem a társadalmi elszigeteltség jelentős kockázatával jár együtt, több kutatás is igazolta (Eckhard 2018: 338), igaz, ezek jellemzően nem országok közti összehasonlító kutatások voltak. Sőt, bizonyos megközelítések szerint a gyenge, gyér kapcsolati hálóval való rendelkezést és a társadalmi elszigeteltséget a szegénység egyik dimenziójaként érdemes kezelni (Samuel et al. 2018).

A társadalmi izolációval foglalkozó szakirodalomban ellentmondásos eredmények szerepelnek arról, hogy a munkanélküliek gyakrabban vagy ritkábban találkoznak rokonaikkal, barátaikkal. Gallie és munkatársai (2001: 47) négyországos összehasonlító kutatásukban, melyben Nagy-Britanniát vetették össze Csehországgal, Szlovákiával és Bulgáriával, azt találták, hogy a munkanélküliek mindegyik országban gyakrabban találkoztak az ismerőseikkel. Ha viszont már az volt a kérdés, hogy ezek a kapcsolatok mennyire tudnak erőforrás-jelleggel működni, mindegyik vizsgált országban arra az eredményre jutottak, hogy a munkanélküliek kapcsolatai erőforrásként gyengébbek, mint a foglalkoztatottaké.

Az egyéni tulajdonságok mellett fontos szerepe lehet a társadalmi elszigeteltségben annak a háztartásnak is, amelyben az egyén él (Gallie et al. 2001: 46). Tisztázandó kérdés ugyanakkor, hogy a háztartás tulajdonsága önállóan is magyarázza a benne élők elszigeteltségének a mértékét, vagy sokkal inkább strukturális hatásról van szó: arról, hogy bizonyos egyéni, és egyben az izolációt valószínűsítő tulajdonság erőteljes együtt járást mutat valamilyen háztartástípussal. Nemzetközi összehasonlító kutatásban mutatott rá Gallie szerzőtársaival (2001), hogy a különböző országokban élő munkanélküliekre eltérő mértékben volt jellemző, hogy egyedülálló-e vagy házasok, emiatt a munkanélküliség izolációs hatását a családi állapot (például ha valakinek van társa, így más hálózatokhoz való hozzáférése) országonként eltérő módon volt képes mérsékelni.

A társadalmi elszigeteltség régóta ismert és fontos faktor a droghasználatban (DeFeudis 1978) és az alkoholizmusban is (Singer et al. 1964). A szexuális és genderkisebbségi csoportok szintén fokozottan kitettek a társadalmi izolációnak (Quinn-Reeves 2009), különösen, ha kistelepülésen élnek (Smith 1997). A társadalmi izoláció a nők elleni erőszak egyik strukturális tényezőjeként is fontos szerepet játszik (Michalski 2004). A hajléktalanság (Pederson et al. 2012) és a mentális beteg-

séggel élés is (Wang et al. 2017) olyan faktorok, amelyek szoros együttjárást mutatnak a társadalmi elszigeteltséggel. A valamilyen testi vagy szellemi betegség miatt korlátozottak esetében is erőteljesen megjelenik a társadalmi elszigeteltség jelensége (Samuel et al. 2018: 90). Végül érdemes szót ejteni a társadalmi elszigeteltségről mint tudatosan alkalmazott fegyverkezési és büntetési technikáról, amely a legtöbb büntetés-végrehajtási rendszer alapeleme (Taylor 1961).

Albert és munkatársai (2021: 140) 2006-os ISSP adatok alapján teszik azt a megállapítást, miszerint a magyarországi lakosság nemzetközi összehasonlításban társadalmi izolációban kifejezetten a jobban érintett országok közé tartozik, és ez az idősebbek körében kifejezetten jelentős mértékűre növekszik (Dávid et al. 2016). Ezt támasztják alá más kutatások is. Becslések szerint a társadalmi elszigeteltség és magány a hazai idősök 30-50 százalékát is érintheti (Kristóf-Győri 2021: 150). A társadalmi elszigeteltség, amely gyakran társul területi elszigeteltséggel is (lásd például Huszti et al. 2021), súlyosan visszaveti a különböző társadalmi csoportok közötti esélykülönbségek kiegyenlítését.

A társadalmi elszigeteltség és a jóléti rezsimek közti viszony

Az, hogy egy adott társadalom milyen védőhálót feszít ki az elszigeteltségben (is) érintett tagjai alá, az ország jóléti állami berendezkedéséből és annak kulturális, politikai, gazdasági háttéréből következik. A jóléti kiadásokkal és azoknak a társas kapcsolatok sűrűségére gyakorolt hatásával kapcsolatban két, egymással ellentétes kimenetet vizionáló elmélet létezik. Az ún. *crowding in* (generáló) hipotézis szerint a szociális védelemre (*social protection*) fordított jóléti kiadások növekedésével párhuzamosan a társadalmak kapcsolati szövete szorosabbá és sűrűbbé válik, méghozzá úgy, hogy nagyobb valószínűséggel tartanak kapcsolatot az emberek a családtagjaikkal, barátaikkal, munkatársaikkal, és nagyobb valószínűséggel van olyan személy az életükben, akihez fordulhatnak lelki vagy más ügyeiket megbeszélni (Visser et al. 2018). Vagyis a jóléti transzferek erősítik az informális kapcsolatokat, és így biztosítanak nagyobb részvételt az egyébként a strukturális pozíciójuk miatt kirekesztés és/vagy elszigeteltség által veszélyeztetett csoport tagjai számára, vagy legalábbis nem erősítenek rá az elszigeteltségükre a társadalom átlagos szintjénél jobban. Ezzel szemben a *crowding out* (kiszorítás) hipotézis azt feltételezi, hogy a jóléti kiadások növekedésével párhuzamosan a társadalmi kapcsolatok gyérebbé válnak, ritkulnak, hiszen míg korábban univerzális állami segítség hiányában a társas kapcsolatok nagyobb erőforrásjelleggel bírtak, addig erőteljesebb állami intézményi segítség mellett ezekre már nem annyira van szüksége az állampolgároknak, így ezeket a kapcsolataikat is kevésbé tartják meg, ami akár a társadalmi izolációhoz, alulszabályozott és anomikus társadalmi viszonyrendszerhez is vezethet (van Oorschot–Arts 2005: 6). Ebben a megközelítésben tehát a bőkezű jóléti transzferek csökkenthetik a kirekesztés és az elszigeteltség által veszélyeztetett csoportok informális segítségre való rászorultságát és ezáltal csökkentik az

informális transzferek jelentőségét. A kutatók azt is kiemelik, hogy a téma tárgyalása erős morális viták keresztútjében áll, hiszen komoly következményekkel járhat egy-egy ország társadalompolitikájára nézve.

Ezt a két, logikai következtetésében egymásnak ellentmondó hipotézist több nemzetközi összehasonlító kutatás is tesztelte különféle forrásból származó empirikus adatokon. Visser és munkatársai (2018) európai országok 2002 és 2015 közötti adatait vizsgálva tesztelték a generáló hipotézist, és arra jutottak, hogy a szociális védelemre fordított kiadásokkal párhuzamosan nő az emberek társas kapcsolatainak intenzitása. Eredményeik nemcsak azt támasztották alá, hogy a GDP-jükből ilyen jellegű kiadásokra nagyobb százalékban költő országokban intenzívebbek az emberek közötti kapcsolatok, hanem azt is bizonyították, hogy ha egy ország évről évre növeli az ilyen irányú kiadásait, az is a kapcsolatok bővülésével, azaz az elszigeteltség csökkenésével jár együtt. Van Oorschot és Arts (2005) egy korábbi, szintén európai országok lakosaiból álló mintán tesztelték a kiszorítási hipotézist, és egyes eredményekre bukkantak. Ha országok szintjén aggregálták az eredményeket, akkor akár a szociális védelemre fordított költségek, akár az országok jólétrezim-típusba tartozásának függvényében vizsgálták meg a kapcsolati tőke átlagos volumenét, nem találtak a kiszorítási hipotézist megerősítő bizonyítékot. A kiszorítási hipotézist vezeti tovább Machielse (2015), aki kutatásában az idősek társas elszigeteltségét vizsgálva állapítja meg azt, hogy a nyugat-európai jóléti államok szimbolikus szinten a függetlenség, az önállóság és az öngondoskodás individualisztikus normáit erősítik meg a jóléti modelljeikben, mindez pedig a társadalmi izoláció állapotát képes legitimálni, kiváltképp akkor, amikor egyre jobban leépülnek a jóléti újraelosztó rendszeren keresztül fenntartott intézményes szociális szolgáltatások.

A generáló és kiszorítási hipotézis egyszerre is érvényesülhet. Reil-Held (2006: 277) németországi 65 év felettiiek körében bukkant arra a kapcsolatra, hogy a magasabb nyugdíjú időseknél a vonzási, míg az alacsonyabb nyugdíjúaknál a kiszorítási hatás érvényesült az informális kapcsolataikban és az azokon keresztül áramló erőforrás-transzferekben. A kiszorítási hipotézisre talált bizonyítékot Strupat és Klohn (2018) ghánai adatokon, miszerint az egészségbiztosítási rendszer bevezetésével párhuzamosan csökkentek a hétköznapi informális transzferek.

A „crowding in” és a „crowding out” hipotézisek tehát még mindig versengenek egymással, de több jel mutat arra, hogy a kiszorítási hipotézisre inkább egyes országokon belül, vagy szűkebb régióban, esetleg valamilyen speciális demográfiai csoport esetében van több bizonyíték, míg a mi elemzési modellünkhöz közelebbi, európai országok széles körében zajló összevetésben inkább a jóléti beruházások kapcsolatteremtő hatására van bizonyíték. Mindezek alapján az empirikus modellek vizsgálatakor azt feltételezzük, hogy a jóléti kiadások volumenével párhuzamosan mérséklődik a társadalmi elszigeteltségben élők aránya, tehát mi is a kapcsolatokat generáló hipotézisnek megfelelő eredményeket várunk.

A szakirodalomban rendelkezésre álló számos jóléti tipológia közül (áttekintésért lásd Bambra 2007: 328) vizsgálatunkban Bambra és Eikemo (2009: 94) jólétiország-tipológiájából indulunk ki, és annak módosított verzióját alkalmazzuk ahhoz, hogy a jólétirezsim-típusok között különbségeket keressünk az izoláció és az izolációs egyenlőtlenségek mértékében. A szerzők öt csoportot különítenek el és jellemeznek a szociális védelemmel összefüggő tulajdonságaik mentén: a skandináv, a bismarcki, az angolszász, a dél-európai és a kelet-európai csoportok közt tesznek különbséget. A felsorolás sorrendje nem tetszőleges: a szerzők szerint a skandinávtól a kelet-európai csoportig haladva csökkenő mértékű a szociális védelem volumene. A szerzők maguk is kitérnek arra, hogy a rezsimeket történetileg és kulturálisan formáló sajátosságok is elválasztják egymástól, így például az, hogy milyen erős a családi kapcsolatok értéke, az ezt körbevevő familista ideológia, és hogy az egyes típusok jóléti modelljében az állam milyen szerepet szán a családnak a különféle jóléti kockázatok mérséklésében (a kulturális-történeti háttérhez lásd Reher 1998). Bambra és Eikemo homogén rezsimtípusként kezelték a volt államszocialista országokat, ez a megközelítés azonban több kutatás alapján is megkérdőjelezhető. Bohle és Greskovits (2012: 260–261) a posztszocialista országokban a rendszerváltást követően megvalósult különféle kapitalizmusvariációkra hívják fel a figyelmet, amely magával hozta az újraszerveződő jóléti államok sokféleségét is. Kuitto (2016) szintén elveti egy egységes, homogén kelet-európai jóléti rezsim létét, mivel empirikus adatai szerint a közép-kelet-európai jóléti államok hibrid típusnak tekinthetők. Lauzadyte-Tutliene és munkatársai (2018) hierarchikus klaszteranalízis alapján szintén elvetik az egységes kelet-európai jóléti rezsim lehetőségét, és különbséget tesznek a kelet-európai és a közép-európai jóléti országok között. A kelet-európai csoportban nagyobb jövedelmi egyenlőtlenséget, átlagosan kisebb szociális és kormányzati (azaz köz-) kiadási arányt találtak a szerzők (Lauzadyte-Tutliene et al. 2018: 110). Ezek alapján Bambra és Eikemo jólétirezsim-rangsorát annyiban módosíthatjuk, hogy a két legutolsó és szociális védelmet tekintve legkevésbé markáns karakterű csoportot sorrendben a közép- és a kelet-európai országok jelentik. Arra, hogy a volt államszocialista blokk országaiban Európa többi részéhez képest magasabb a társadalmi elszigeteltség, d’Hombres és munkatársai (2021) találtak bizonyítékot. A European Social Survey társas kapcsolattartás gyakoriságára vonatkozó kérdése alapján a társadalmi elszigeteltségben élők arányát az európai lakosság mintegy ötödére teszik ebben a kutatásban, kiemelve, hogy a posztszocialista országokban élőknek (nem elkülönítve a közép- és kelet-európai jóléti rezsimet) ez nagyobb arányban jut osztályrészül, így eredményezve egy „Kelet-Nyugat” elszigeteltség-egyenlőtlenséget a kontinensen. A vizsgálatunk empirikus adatforrásához legközelebb álló, a 2006-os EU-SILC adatokkal dolgozó kutatásban Lelkes (2010: 235) az elszigeteltséget egy meglehetősen szigorú definíció szerint mérve (az számít izoláltnak, aki soha nem érintkezik semmilyen módon a rokonaival vagy a barátaival, vagy nem tud segítséget kérni senkitől sem) arra jutott, hogy semmilyen földrajzi átfedés nem látszik régiók, országtípusok és izolációs mintázatok között.

Mindezek alapján a következő várakozásokat fogalmazzuk meg:

1. A jóléti rezsim összefüggést mutat a társadalmi elszigeteltséggel, méghozzá:
  - a. a hatféle jóléti rezsimet elkülönítő modellt alapul véve a skandináv jóléti rezsimtől a kelet-európai rezsimig nő a társadalmi elszigeteltségben élők aránya;
  - b. a szociális védelemre fordított GDP-arányos kiadás (2009 és 2015 közötti átlaga) negatív előjelű együttjárást mutat a társadalmi elszigeteltségben élők arányával, azaz a nagyobb arányú kiadással kisebb izolációs érintettségi arány jár együtt;
  - c. a szociális védelemre fordított GDP-arányos kiadás 2009 és 2015 közötti volumen-változása negatív előjelű együttjárást mutat a társadalmi elszigeteltségben élők arányával, azaz a szociális védelemre fordított kiadások növelésének mértékével párhuzamosan csökken az izolációs érintettségi arány.
2. A jóléti rezsim összefüggést mutat az elszigeteltség miatt kockázati csoportba tartozók közötti izolációs érintettségi többlettel, nevezetesen:
  - d. a skandináv modelltől a kelet-európai rezsimig nő a kockázati csoportba tartozók izolációs érintettségi többlete;
  - e. a szociális védelemre fordított GDP-arányos kiadás (2009 és 2015 közötti átlaga) negatív előjelű együttjárást mutat a kockázati csoportok izolációs többlettel, azaz a nagyobb arányú kiadással kisebb izolációs többlet jár együtt;
  - f. a szociális védelemre fordított GDP-arányos kiadás 2009 és 2015 közötti volumenváltozása negatív előjelű együttjárást mutat a kockázati csoportok izolációs többlettel, azaz a szociális védelemre fordított kiadások növelésének mértékével párhuzamosan csökken az izolációs többlet.

Az izolációs érintettség és a kockázati csoportok izolációs többlete alapján hierarchikus klaszterelemzéssel klasztereket képezünk, és megvizsgáljuk, hogy a létrejött országcsoportok mutatnak-e érdemi átfedést a jólétirezsim-tipológia országcsoportjaival. Záró várakozásunk tehát:

3.: Az izolációs érintettség és a kockázati csoportok izolációs többlete alapján kirajzolódó országcsoportok és a jólétirezsim-tipológia érdemi átfedést mutatnak egymással az 1. táblázatban felvázolt módon.

1. táblázat: A jólétirezsim-típusok összetétele és várható jellemzőik az izolációs érintettség és az izolációs egyenlőtlenség mentén

Jólétirezsim-típusok és összetételük	Izolációs érintettség	Izolációs egyenlőtlenség (kockázati csoportok izolációs többlete)
Skandináv (FI, DK, SE)	alacsony	alacsony
Bismarcki/Konzervatív (AT, BE, DE, FR, LU, NL)	alacsony	közepes
Angolszász (IE, UK)	közepes	közepes
Dél-Európai (PT, ES, IT, MT, CY, EL)	közepes	magas
Közép-Európai (CZ, SK, PL, HU, HR, SI)	magas	közepes
Kelet-Európai (BG, RO, LV, LT, EE)	magas	magas

Az adatok forrása és a társas elszigeteltség mérése 2015-ben

A továbbiakban a 2015. évi EU-SILC nemzetközi adatbázisa alapján mutatjuk be a társas elszigeteltség mintázatait. Az adatbázis az adatfelvétel idején EU-tagállamok almintáiból tevődik össze, így összesen 28 ország adatait tartalmazza. A teljes mintába 464 621 fő került bele, néhány országban³ azonban a kapcsolattartás gyakoriságát mérő változókat csak egy szűkebb almintán kérdezték le, ezért az érvényes választ adók száma ennél valamelyest kisebb (407 664 fő). Az elemzés során az adatbázisban található, egyénekhez rendelt projekciós súlyok esetszámtartó verzióját alkalmaztuk. Ezek az egyes országokon belül kezelik a mintavételi és a nem mintavételi hibából fakadó torzításokat.

Összesen hat indikátor segítségével mértük a társas izoláltságot, melyek alapvetően három csoportra bonthatók: a rokonokkal való kapcsolattartásra, a barátokkal való kapcsolattartásra és a kapcsolatok erőforrás-jellegére vonatkozó kérdésekre (1. táblázat). Az első csoportba tartoznak a kérdezettel együtt nem élő rokonokkal való személyes, valamint más csatornán (telefon, internet) való kapcsolattartást mérő változók. A második csoportba a barátokkal való személyes vagy más módon történő kapcsolattartás tartozik. A harmadik csoportba két további változó tartozik: az egyik azt méri, hogy a kérdezettnek van-e olyan rokona, barátja vagy szomszédja, akinek számíthat a segítségére, a másik pedig azt méri, hogy van-e a kérdezett ismeretségi körében olyan ember, akivel meg tudja beszélni személyes gondjait. Ezzel a módszerrel a Zavaleta és munkatársai (2017) által definiált külső (objektív) izolációt mérjük, és egy változóval kibővítjük Lelkes (2010) korábbi mérését: az erőforrás-jellemzők közé vesszük a lelki segítségkérés lehetőségének hiányát is.

2. táblázat: A társas elszigeteltség indikátorai 2015-ben

Kapcsolattartás gyakorisága rokonokkal	Kapcsolattartás gyakorisága barátokkal	Erőforrás-mozgósítás
<ul style="list-style-type: none"> Milyen gyakran találkozik Ön a háztartáson kívül élő rokonaival? Milyen gyakran veszi fel a kapcsolatot háztartáson kívül élő rokonaival (telefonon, interneten, SMS-ben, levélben stb.)? 	<ul style="list-style-type: none"> Milyen gyakran találkozik Ön a barátaival? Milyen gyakran veszi fel a kapcsolatot barátaival (telefonon, interneten, SMS-ben, levélben stb.)? 	<ul style="list-style-type: none"> Van Önnek olyan rokona, barátja vagy szomszédja, akiknek számíthat a segítségére? Van az Ön ismeretségi körében olyan ember, akivel meg tudja beszélni személyes gondjait?

A rokonokkal és a barátokkal való személyes és más módon történő kapcsolattartás gyakoriságát egyenként hat kategóriával mérték az elemi változók (naponta; minden héten; többször egy hónapban, de nem minden héten; havonta; legalább egyszer egy évben; soha), míg az erőforrás-mozgósításhoz tartozó indikátorok kétértékűek voltak.⁴ Több

3 Az érintett országok a következők: Dánia, Finnország, Írország, Hollandia, Lengyelország, Svédország, Szlovénia, Nagy-Britannia.

4 Az elemi változók országonkénti relatív gyakorisági táblái a melléklet 1-4. számú mellékletben találhatóak. A tanulmány melléklete itt érhető el: <https://osf.io/vxygj/>.

különféle logika mentén lehet ezekből az elemi változókból egy összetett izolációs változót létrehozni. A már idézett korábbi EU-SILC adatfelvétel során (Lelkes 2010) az indikátorkérdésekre adott „soha” válasz jelentette az izolációt, és az elemi indikátorok mentén mutatott érintettségéből építette fel izolációs mutatóját. Mi az indikátorok hármassztruktúrájából indultunk ki. Azt tekintjük izoláltnak, aki legalább az egyik dimenzió mentén teljesen izoláltnak számít úgy, hogy az elemi változókon az izoláltság indikátorának azt tekintjük, ha valaki soha nem vagy legfeljebb évente párszor érintkezik mind személyesen, mind közvetett módon másokkal).⁵

A 3. táblázat az izolációs érintettség aránya szerinti csökkenő sorrendben jellemzi az egyes országokat az elszigeteltség dimenziói mentén.

3. táblázat: Az izolációs érintettség és annak különböző dimenziói által érintettek aránya (N = 407 664, %)

	Rokonok	Barátok	Erőforrás	Izolációs arány (legalább egy dimenzióban érintett)
RO	9,0	13,0	2,7	16,4
MT	2,6	14,4	1,5	16,0
IT	3,7	6,7	8,9	15,3
PL	6,6	9,6	1,4	13,6
LT	5,6	7,7	1,4	12,3
FR	4,4	6,9	2,0	11,7
BG	7,0	5,7	2,8	11,3
PT	3,3	7,3	2,8	11,0
LV	7,5	2,4	2,2	10,3
LU	4,3	4,2	3,3	10,1
BE	3,7	4,9	3,1	10,0
NL	3,4	4,5	3,7	9,7
HU	4,7	5,5	1,2	9,6
EE	5,7	3,0	1,6	8,9
UK	3,3	5,3	2,3	8,9
AT	4,8	3,9	1,2	8,2
DE	4,5	3,1	1,4	7,9
CZ	3,0	5,0	0,9	7,5
HR	3,9	3,4	2,0	7,5
ES	2,8	5,1	0,7	7,4
DK	3,1	3,8	1,5	6,9
SI	3,5	3,7	0,9	6,9
SK	1,8	4,6	1,0	6,4
IE	1,9	3,7	1,4	6,0
SE	2,9	2,4	1,0	5,9
FI	2,3	2,7	0,5	4,8
EL	1,5	1,9	1,7	4,4
CY	0,4	1,5	0,7	2,5

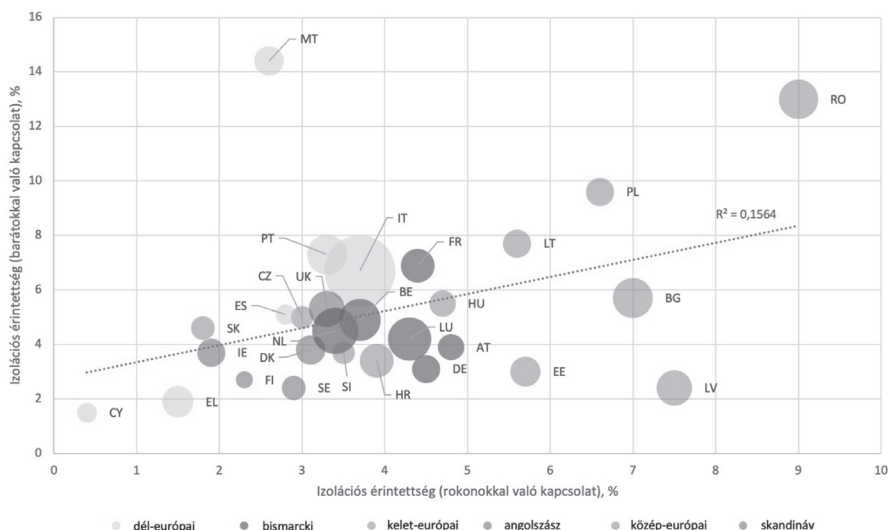
Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

5 Ha tehát valaki azt válaszolta, hogy soha nem vagy évente párszor találkozik rokonaival és soha nem vagy évente párszor érintkezik más úton a rokonaival, biztosan izoláltnak számít, szemben azzal, aki sem a barátaival, sem a rokonaival nem érintkezik személyesen, ám telefonon például legalább havonta igen. Utóbbi a rokoni és a baráti dimenzió mentén biztosan nem számít izoláltnak, míg az erőforrás-mozgósítás dimenzió mentén még az lehet, ha ott mindkét kérdésre azt felelte, hogy nincs ilyen segítsége, kapcsolata.

A jólétirezsim-típusok és az elszigeteltség közötti kapcsolat vizsgálata

Az elszigeteltség három dimenziója, vagyis a rokoni és a baráti kapcsolattartás, valamint az erőforrás-mozgósítás hiánya mentén ábrázolja az 1. ábra a vizsgált országokat, ahol a rokoni és a baráti kapcsolattartás hiánya jelenik meg a két tengelyen, az országokat jelölő körök mérete pedig az erőforrás-kapcsolatok hiányát mutatók relatív gyakoriságával arányos. Az egyes országok színkódja a jólétirezsim-típológia hovatartozást fejeje. A rokonokkal és a barátokkal való kapcsolattartás mentén értelmezett izolációs érintettség átlagos szintje között egy gyenge pozitív lineáris együttjárás mutatható ki ($r = 0,396$; $p = 0,037 < 0,05$; $N = 28$), vagyis minél magasabb a rokoni kapcsolatok mentén az izoláció mértéke egy adott országban, annál nagyobb a baráti kapcsolatok mentén kimutatható elszigeteltség is. Az erőforrás-kapcsolatok hiánya nem mutat lineáris együttjárást a másik két változóval. A 3. táblázatból és az 1. ábrából is jól kivehető, hogy mindhárom dimenzió mentén igen sűrű az országok sorrendje: egymáshoz igen közeli izolációs arányokkal rendelkeznek az országok, és van pár ország, amely nagyobb arányokat produkál. Összhangban a 2006-os EU-SILC eredményekkel (Lelkes 2010: 230) Olaszországban a legnagyobb azoknak az aránya, akiknek nincs olyan ember a közelében, akitől segítségre számíthatnak vagy megbeszélhetnék vele személyes gondjaikat.

1. ábra: Az országok izolációs arányai (%) a társas izoláltság három dimenziója mentén

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

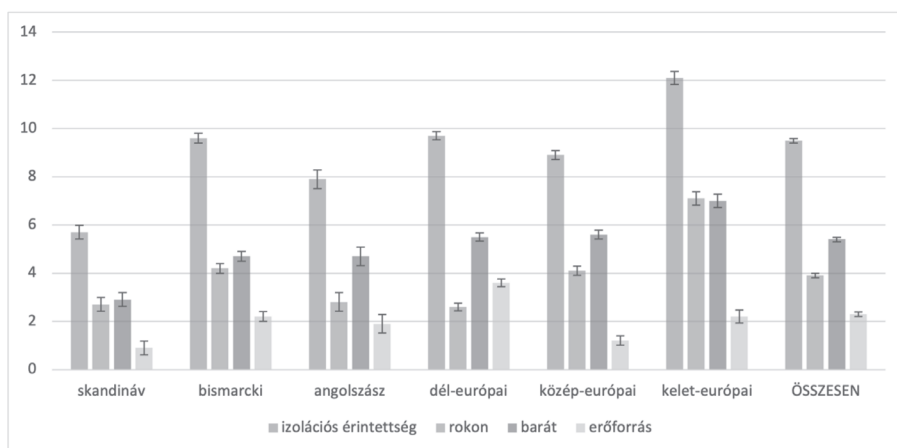
Megj.: A buborékok mérete az erőforrás-mozgósítás dimenzió mentén mért izoláltság-érintettség arányos.

Az ábra letöltése színesben: <https://osf.io/udyje>

Az 1. ábrán jól kivehető, hogy a kelet-európai országok, a bismarcki típusba tartozó konzervatívabb jóléti politikát folytató országok és a skandináv országok valóban közel helyezkednek el egymáshoz. De vajon statisztikai értelemben is érdemi különbségek látszódnak-e a jóléti típusok között az izolációs érintettség mentén? Az eredményeket a 2. ábrán összegeztük. Ezek alapján⁶ kismértékű különbségek látszanak a jóléti típusok között az izolációs érintettséget tekintve. Beigazolódni látszik az a feltevésünk, hogy a jóléti berendezkedés mentén különbségek vannak a társadalmi elszigeteltségben élők aránya között. Nem tükröződik ugyanakkor egyértelműen a típusok mentén gradualitás: bár a skandináv országokban jellemzően a legalacsonyabb a különböző dimenziók mentén és összességében is az elszigeteltség tapasztalata, és a várakozásoknak megfelelően Kelet-Európában a legnagyobb, a közbülső országtípusok esetében viszont már nehezebb egyértelmű konklúziót mondani. A déli országok például azért mutatnak valamivel nagyobb elszigeteltségi arányt, mert ott a legnagyobb azok aránya, akik nem számíthatnak segítségre másoktól, és ahogy láttuk, ez főként Olaszországnak köszönhető.

2. ábra: Az országok izolációs arányai (%) a társas izoláltság három dimenziója mentén

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

Megj.: Az ábra letöltése színesben: <https://osf.io/bg27k>

Ezt követően vizsgáljuk meg azt, hogy látszik-e együttjárás az izolációban érintettek aránya és a szociális védelemre fordított kiadások GDP-arányos mértéke és az abban bekövetkező változások között. Annak érdekében, hogy az évről évre való esetleges

6 Az ábra alapjául szolgáló statisztikai elemzések részleteit a melléklet 6. táblája tartalmazza. A melléklet letölthető innen: <https://osf.io/vxygj/>.

kiugrásokat kezeljük, 2009⁷ és 2015 közötti évek átlagos ráfordítási arányával mérjük a szociális védelmi kiadásokat, a változást pedig úgy, hogy ebben az időszakban átlagosan hány százalékponttal változott a kiadás mértéke. A 4. táblázatban jellemezzük a jólétirezsim-típusokat e két változó mentén.⁸

4. táblázat: A jólétirezsim-típusok jellemzői a szociális védelmi kiadások mentén

Jólétirezsim-típusok	Szociális védelmi kiadások aránya a GDP-hez mérve, átlag (% , 2009–2015)	Szociális védelmi kiadások arányának átlagos változása (százalékpont, 2009–2015)
Skandináv	31,1	+0,08
Bismarcki/konzervatív	29,0	-0,02
Angolszász	25,5	-0,78
Dél-európai	24,3	+0,02
Közép-európai	20,6	-0,15
Kelet-európai	16,3	-0,33

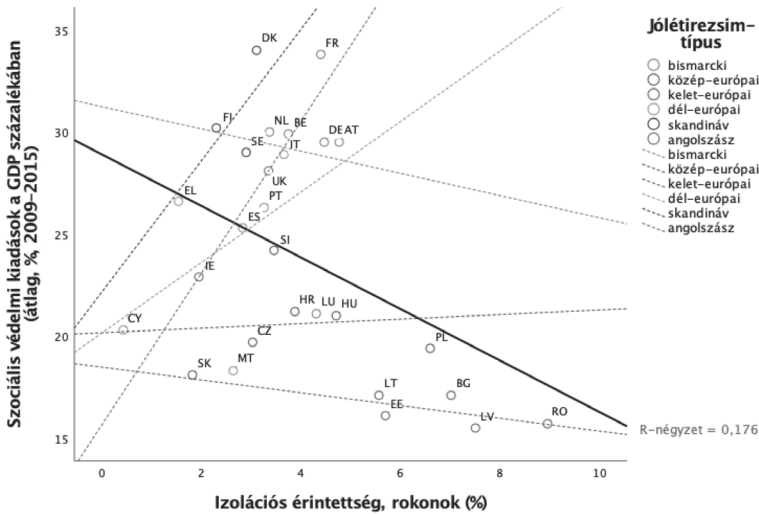
Forrás: EUROSTAT [TPS00098], saját számítás

Az eredményeink alapján az izolációs érintettség mértéke nem mutat szignifikáns lineáris együttjárást sem a szociális védelmi kiadások GDP-arányos átlagos volumennel ($p = 0,189 > 0,05$), sem pedig ezen kiadások változásával ($p = 0,454 > 0,05$). Az elszigeteltség mutató alapjául szolgáló három dimenzió közül egyedül a rokonokkal való kapcsolattartás mutat negatív irányú, szignifikáns együttjárást, méghozzá a szociális védelmi kiadások átlagos mértékével ($r = -0,419$; $p = 0,026 < 0,05$; $N = 28$). A 3. ábrán bemutatott együttjárás első látásra inkább a vonzási hipotézist támasztja alá, tehát hogy azokban az országokban, ahol a GDP nagyobb arányát költik szociális védelmi kiadásokra, alacsonyabb a rokoni kapcsolatok mentén látott izolációs érintettség. Az ábráról ugyanakkor az is látszik, hogy ezt a megállapítást óvatosan kell kezelnünk. Ha jólétirezsim-típusonként illesztünk lineáris trendvonalat ugyanerre a pontfelhőre, már más előjelű együttjárás képei is kirajzolódnak a szemünk előtt. Mivel azonban az egyes jólétirezsim-típusba tartozó országok száma meglehetősen alacsony, így statisztikai bizonyítékot nem tudunk kellő biztonsággal felmutatni arra nézvést, hogy bizonyos rezsimekben (például a skandináv vagy a dél-európai csoportban) viszont a kiszorítási hipotézis érvényesülne. Ezt a gyanút a jövőben más adatokon lenne érdemes megvizsgálni.

7 Azért választottuk ezt a kezdődátumot, mert így alapvetően azt tudjuk ezzel a mutatóval mérni, hogy az egyes országok válságkezelése 2008 után inkább a szociális kiadások növelésével vagy megszorításokkal járt-e együtt. Természetesen hat év meglehetősen rövid időszak ahhoz, hogy gyökeres változást okozzon az elszigeteltségben, de egy drasztikusabb megszorítás elviekben járhat rövid távon is kimutatható változásokkal.

8 Az egyes országokhoz tartozó értékek a melléklet 7. táblázatában találhatóak. A melléklet letölthető innen: <https://osf.io/vxygj/>.

3. ábra: A rokon kapcsolatok mentén való izolációs érintettség és a szociális védelmi kiadások közötti együttjárás a jólétrezim-típus fényében

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

Megj.: Az ábra letöltése színesben: <https://osf.io/knsbg>

Az elszigeteltség által veszélyeztetett csoportok

Az, hogy egy országon belül mekkora a társas elszigeteltség által érintettek aránya, különféle társadalmi csoportok között változhat. A már korábban bemutatott szakirodalmakra támaszkodva és az adatbázis révén rendelkezésünkre álló változókból válogatva előzetesen definiáltunk hét csoportot, amelyet társadalmi izoláció által veszélyeztetettként azonosítunk. Az, hogy egy országban a lakosság hány százalékát érinti az elszigeteltség, csak az egyik jellemzője a társadalmi elszigeteltség jelenségének. Az is kérdés, hogy az adott ország *átlagához* képest mekkora a kockázati csoportokban az elszigeteltek aránya. Ha ugyanis jelentősen nagyobb, mint az országos átlag, akkor az annak a jele, hogy az adott országban a különféle társadalmi csoportok között nem egyenlő mértékben oszlik meg az elszigeteltségnek való kitettség kockázata.

A következő csoportokat azonosítottuk, amelyek veszélyeztetettnek számíthatnak:

- 65 év felettek (Lelkes 2010),
- egyszemélyes háztartások lakói (Yeung–Cheung 2015),
- munkanélküliek (Lelkes 2010),
- gondoskodói feladat miatt nem dolgozók (Valtchanov et al. 2014),
- betegség miatt legalább valamelyest korlátozottak (Machielse 2006: 27–28, Samuel et al. 2018),
- társ nélküliek (Hughes et al. 2004: 665),

- hátrányos helyzetűek⁹ (Lelkes 2010, Eckhard 2018).

A kockázati csoportok azonosításánál minden ország esetében megvizsgáltuk, hogy a csoportok egyesével mutatnak-e szignifikáns kapcsolatot az izolációs érintettséggel, és ha igen, akkor a kockázati csoportba tartozók körében legyen magasabb az elszigeteltségben érintettek aránya, ne pedig a másik kategóriában. Ezzel a vizsgálattal a kockázati csoportba tartozás mutatónk érvényességét kívántuk növelni.¹⁰

A felsorolt kockázati csoportok közül a teljes mintában a legnagyobb izolációs érintettségi arányt az egészségi állapotuk miatt korlátozottak, a 65 év felettek és a hátrányos helyzetűek mutatják (5. táblázat).¹¹

5. táblázat: A kockázati csoportokba tartozók aránya a mintában és a csoportokon belüli izolációs érintettség (%)

	Csoport aránya	Izolációs érintettség
(1) betegség miatt legalább valamelyest korlátozottak	27,5	15,2
(2) 65 év felettek	26,8	14,9
(3) hátrányos helyzetűek	25,2	14,3
(4) gondoskodói feladat miatt nem dolgozók	6,6	13,7
(5) egyszemélyes háztartásban élők	18,1	11,6
(6) munkanélküliek	8,1	10,8
(7) társnélküliek	41,1	10,7
KOCKÁZATI ÉRINTETTSÉG (1)–(7) bármelyike	71,3	11,1

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

A 6. táblázat összegzi, hogy az egyes országokban a hét kockázati csoporton belül hány százalék a társadalmi izolációban érintett válaszadók aránya. A táblázat sorraiban szereplő országokat az alapján tettük csökkenő sorrendbe, hogy mekkora a mintában a társadalmi izolációban érintettek aránya. A táblázat továbbá azt is megmutatja, hogy a kockázati csoportokba tartozók esetében mekkora az adott országban az izolációs többlet, azaz hogy hány százalékponttal (vagy relatív különbséggént kifejezve hány százalékkal) nagyobb az izolációban érintettek aránya. Ezt az izolációs többletet vizsgáljuk meg a jóléti kiadások, valamint a jóléti tipológiába tartozás fényében.

9 Hátrányos helyzetűnek az a kérdezett számít, aki vagy alacsony munkaintenzitást mutat, vagy tartós anyagi deprivációban érintett, vagy szegénységi vagy társadalmi kirekesztés kockázata fenyegeti.

10 A felsorolt hét változó mellett volt két másik – az egyedülálló szülő és a három éven aluli kisgyerekekkel együtt élő –, amelyeket azért nem vettünk bele a végső kockázati csoport összetett változóba, mert vagy nagyon kevés országban mutatott kapcsolatot az elszigeteltséggel (az egyedülálló szülő csak 9 országban), vagy pedig rendre ellenkező irányút mutatott, mint ami logikus lenne (a három éven aluli gyerekekkel élők kifejezetten nem érintettek az izolációban). A részletes eredményeket a melléklet 8. táblája tartalmazza. A melléklet letölthető innen: <https://osf.io/vxygj/>.

11 A kockázati csoportba tartozók országonkénti arányát a melléklet 9. táblája tartalmazza. A melléklet letölthető innen: <https://osf.io/vxygj/>.

6. táblázat: Az egyes országokban a kockázati csoportokon belül a társadalmi izoláció által érintettek aránya, az országos teljes izolációs érintettség szerint csökkenő sorrendbe rendezve (%), N = 407 664

	Izolált	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	Izolációs érintettség, (1)–(7) csoport bármelyikébe tartozók között	Izolációs többlet (abszolút), százalékpont	Izolációs többlet (relatív), %
RO	16,4	23,2	25,1	21,9	19,4	24,4	17,9	21,9	18,4	2,0	12,2
MT	16,0	29,0	22,7	24,0	23,9	16,2	12,2	18,2	17,0	1,0	6,4
IT	15,3	21,7	23,3	21,3	21,3	17,7	15,2	15,7	17,1	1,8	11,8
PL	13,6	20,7	20,9	19,0	10,0	14,7	15,2	14,9	15,8	2,2	16,4
LT	12,3	21,5	20,2	17,5	9,3	15,8	14,8	17,4	14,1	1,9	15,2
FR	11,7	17,4	16,4	15,4	9,5	11,9	11,6	12,3	12,8	1,1	9,3
BG	11,3	21,1	17,4	16,8	11,6	15,9	13,5	14,5	13,4	2,2	19,1
PT	11,0	17,1	18,3	17,1	17,6	13,3	12,0	12,9	12,8	1,8	16,8
LV	10,3	13,2	12,9	15,4	8,0	10,8	12,1	13,6	11,8	1,5	14,9
LU	10,1	17,0	16,6	15,2	14,9	12,0	10,9	12,9	11,9	1,8	18,0
BE	10,0	17,2	14,5	17,9	19,9	14,1	11,5	14,3	12,4	2,3	23,3
NL	9,8	14,4	14,8	15,6	14,6	12,0	11,8	15,2	11,9	2,2	22,1
HU	9,6	15,1	15,1	15,1	9,5	11,7	10,7	13,3	11,1	1,5	15,7
UK	8,9	16,4	12,6	15,7	8,2	15,6	12,7	16,5	11,4	2,5	27,8
EE	8,9	13,9	15,0	13,7	4,3	10,7	10,9	9,7	10,3	1,4	15,5
AT	8,2	13,7	15,2	12,7	6,4	11,1	10,8	10,6	10,0	1,7	20,8
DE	7,9	12,1	8,4	13,7	5,1	10,0	9,5	18,6	8,9	1,0	13,1
CZ	7,5	14,1	14,5	15,5	4,0	11,7	9,3	15,4	9,8	2,3	30,4
HR	7,5	13,1	14,6	13,7	9,1	14,4	10,2	7,9	8,9	1,4	19,3
ES	7,4	15,8	15,8	10,1	13,1	8,6	9,2	7,1	9,1	1,7	23,3
DK	6,9	9,1	8,4	10,1	3,1	8,3	7,8	11,5	7,8	0,9	12,6
SI	6,9	11,1	11,1	12,0	8,9	9,7	8,7	9,1	8,2	1,3	18,7
SK	6,4	12,7	15,0	10,0	7,2	10,1	7,0	8,6	7,9	1,6	24,3
IE	6,0	11,2	8,9	11,3	8,5	9,2	8,0	13,3	7,9	1,9	31,3
SE	5,9	9,8	9,2	9,7	14,8	7,2	6,8	5,0	7,0	1,1	18,4
FI	4,8	7,2	7,7	7,2	2,5	5,8	5,8	5,6	5,6	0,8	16,8
EL	4,4	7,6	6,6	6,0	6,3	6,0	5,4	5,1	5,1	0,7	15,2
CY	2,5	5,5	4,9	4,4	4,3	2,9	2,7	3,3	3,0	0,6	22,9

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

Megj.: (1) betegség miatt legalább valamelyest korlátozottak, (2) 65 év feletti, (3) hátrányos helyzetűek, (4) gondoskodói feladat miatt nem dolgozók, (5) egyszemélyes háztartásban élők, (6) társnélküliek, (7) munkanélküliek.

Feltűnhet, hogy az országos elszigeteltségi érintettség és a kockázati csoportok izolációs érintettsége között nincs túl nagy különbség, legalábbis a két százalékhétk közti abszolút különbséget tekintve. Ennek egyik fő oka, ahogyan azt az 5. táblázatból láthatjuk, hogy a minta jelentős része, 71 százaléka valamilyen kockázati csoportba belesik. A társnélküliek például önmagukban 41 százalékat teszik ki a mintának.¹²

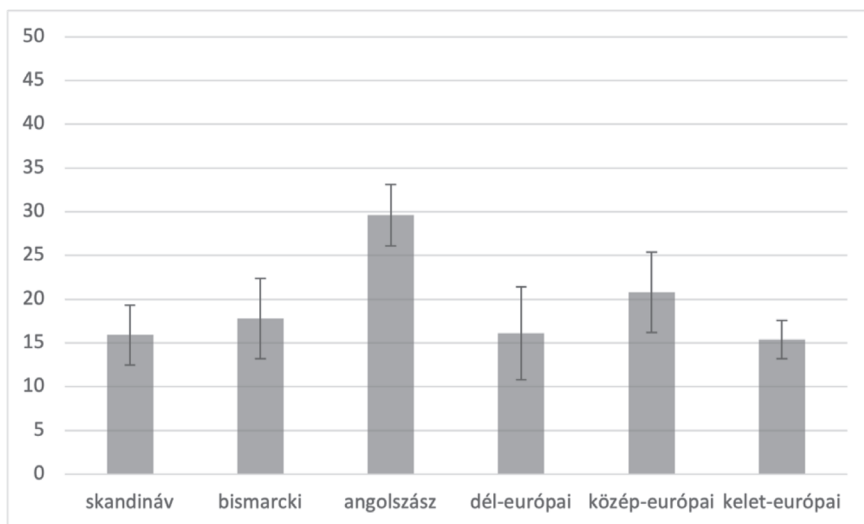
¹² Elkészítettünk egy olyan mutatót is, amely a társnélküliek kategóriája nélkül, tehát hat kockázati csoport alapján értelmezi a kockázati csoportba tartozást, és így a kockázati többletet. Eredményeink szerint a következőkben bemutatott, a jóléti kiadásokkal, valamint a jólétrezim-típussal való kapcsolatokban nem okoz érdemi eltérést, hogy a hat vagy a hét kockázati csoport alapján képzett indikátorokat használjuk.

Arányaiban a legnagyobb izolációs többlet Írország, Csehország és az Egyesült Királyság esetében látható, tehát az angolszász jólétirezsim-típusba tartozó két ország is érintett.

A jólétirezsim-típusok és az elszigeteltségi egyenlőtlenség mintázatai

A kockázati csoportba tartozás relatív izolációs többlete és a jólétirezsim-típusba tartozás között tulajdonképpen csak az angolszász rezsim kiugró egyenlőtlenségi átlagának köszönhetően van szignifikáns ($p = 0,035 < 0,05$; $F = 2,952$; $df(1) = 5$; $df(2) = 22$; $N = 28^{13}$) kapcsolat, a többi csoportátlag köré szerkesztett 95 százalékos konfidencia-intervallumok összeérnek (4. ábra).

4. ábra: A kockázati csoportok relatív izolációs többletének (%) átlaga a jólétirezsim-típusok mentén

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

Megj.: Az ábra letöltése színesben: <https://osf.io/hgjxb>

Szemben tehát az elszigeteltség átlagos mértékével, a kockázati csoportok izolációs többletében nem találtunk olyan mintázatot, amely a jóléti tipológia gradualitását tükrözné vissza, nem igazolódott be, hogy a skandináv országoktól a kelet-európai jóléti rezsimig haladva nőne a kockázati csoportokba tartozók relatív izolációs többlete. A várakozásainknak megfelelően azt is megvizsgáltuk, hogy a jóléti védelmi kiadásokkal, valamint az azokban bekövetkező változásokkal mutat-e együttjárást a kockázati csoportok relatív izolációs többlete. Eredményeink szerint sem a ráfor-

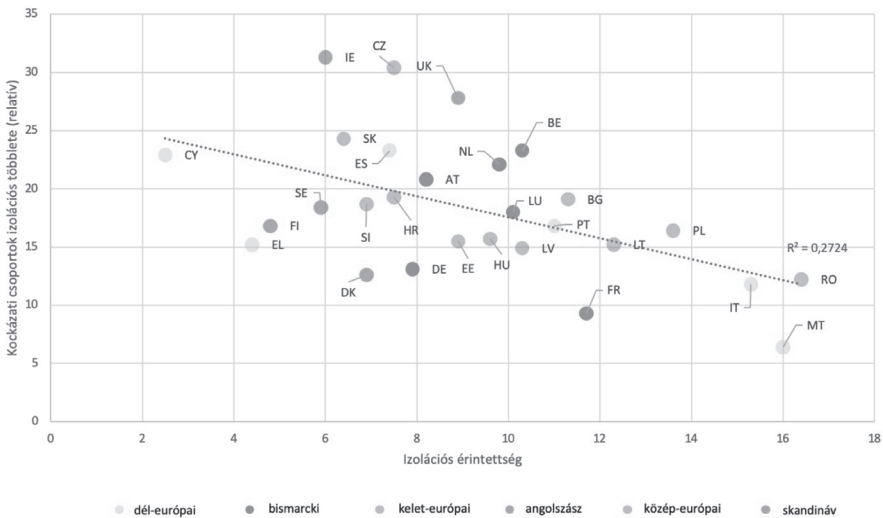
13 Mivel a kockázati csoportok izolációs többletét nem egyéni, hanem országszinten értelmezzük, így ezt az összefüggést is az országok mintáján vizsgáljuk.

dítások GDP-arányos átlagos volumenével ($p = 0,855 > 0,05$), sem a ráfordítás változásával ($p = 0,420 > 0,05$) nem mutatkozik szignifikáns együttjárás.

Így jutunk el ahhoz a kérdéshez, hogy vajon az izoláció mértéke és a kockázati csoportok izolációs többlete mentén rekonstruálhatóak-e a jóléti-rezsim-típusok. Az 5. ábra együttesen ábrázolja az izolációban érintett lakosság arányát, valamint a kockázati csoportba tartozók izoláltságának relatív mértékét. Az izolációs arányok és a kockázati többlet mértéke között az országok szintjén ($N = 28$) közepes, negatív előjelű lineáris együttjárás figyelhető meg ($r = -0,524$; $p = 0,004 < 0,05$), azaz a magasabb izolációs érintettségű országokban a kockázati csoportokba tartozók kisebb mértékű izolációs többlete látható.¹⁴

5. ábra: Az országok az elszigeteltségi arány (%) és a kockázati csoportba tartozók relatív elszigeteltségtöbblete (%) alapján

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

Megj.: Az ábra letöltése színesben: <https://osf.io/j5e4a>

A színek már jelzik a számunkra, hogy az azonos jóléti-rezsim-típusba tartozó országok a skandináv országok kivételével már szemre is meglehetősen elszórtan helyezkednek el a grafikonon egymáshoz képest a két dimenzió mentén. Az izolációs érintettség és a kockázati csoportok relatív izolációs többletét klaszterképző változóként használva hierarchikus klaszterezéssel¹⁵ kísérleteztünk: három-, négy-,

14 Ez feltehetően strukturális szükségszerűség is, hiszen ha egy országban eleve magasabb az izolációs arány, azaz a lakosság jelentősebb része él kapcsolatok és erőforrás nélkül, akkor a kockázati csoportokban élők számára már korlátozottabb a még ennél is nagyobb fokú elszigeteltség.

15 A klaszterképző változókat, mivel bár elméletileg azonos skálán, de meglehetősen eltérő range-en és eltérő szórással mozogtak, ezért standardizáltuk. Ward's módszert és euklideszi távolság-négyzet távolságmérést alkalmaztunk.

öt- és hatklasztteres verziókkal próbálkoztunk. Ezek közül az ötklasztteres verzióban tűnt úgy a leginkább, hogy a létrejött klaszterek a klaszterképző változók mentén a leginkább elkülönülnek egymástól, és nincs olyan klaszter, amiben csak egyetlen ország maradt a végén. Ez a klaszter azonban elbukik az interpretálhatóság próbáján, legalábbis ami a meglévő jólétirezsim-tipológiával való hasonlóságát illeti. Ezt mutatjuk be zárásként a 7. táblázat segítségével.

7. táblázat: Az izolációs érintettség átlaga és a kockázati csoportok relatív izolációs többletének átlaga alapján kirajzolódó klaszterek

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter
Izolációs érintettség (%) átlaga	8,4	5,8	11,0	7,5	15,9
Kockázati csoport relatív izolációs többletének (%) átlaga	22,8	17,1	15,7	29,8	10,1
Országok	AT, BE, ES, NL, SK	CY, DE, DK, EL, FI, HR, SE, SI	BG, EE, FR, HU, LT, LU, LV, PL, PT	CZ, IE, UK	IT, RO, MT

Forrás: EU-SILC (2015), saját számítás

Az első klaszter egy újragondolt bismarcki/konzervatív klaszterként azonosítható, amelyet közepes izolációs érintettség és magasabb izolációs egyenlőtlenség jellemez. A második klaszter igazi páneurópai csapat, ahol a skandináv jóléti rezsim országai, néhány dél- és közép-európai állam, valamint Németország fuzionáltak, és alkotnak egy alapvetően alacsony izolációs érintettségű, ám közepes izolációs egyenlőtlenségeket hordozó csoportot. A harmadik klasztert főként kelet- és közép-európai országok alkotják, hozzájuk csapódva az eredetileg bismarcki típusból Franciaország és Luxemburg, valamint a déli országok közül Portugália. Ez a csoport relatíve magas izolációs mutatókkal és közepes izolációs egyenlőtlenséggel jellemezhető. A negyedik csoport megmaradt egyrészt az angolszász országok részvételével, és kiegészült Csehországgal, így egy alacsony izolációs érintettségű, ám magas izolációs egyenlőtlenségű csoportot alkotnak. Végül az ötödik klaszterbe a két magasabb izolációs érintettségű déli ország mellé befutott még Románia, és ennek a csoportnak lett a legalacsonyabb a kockázati többlete. Összességében tehát elmondható, hogy ez alapján a két izolációs mutató alapján képzett országklaszterben nem lehet a szociális védelemhez való viszony alapján definiált jólétirezsim-tipológiát – legfeljebb nyomokban és nagy jóindulattal – felfedezni.

Konklúzió

Ebben a tanulmányban arra tettünk kísérletet, hogy az EU-SILC 2015. évi nemzetközi adatai alapján feltárjuk az EU-s országok lakóinak körében látható társadalmi elszigeteltségi mintázatokat, és hogy megvizsgáljuk, milyen átfedést mutatnak a

jólétirezsim-típusokkal, továbbá hogy a jóléti kiadások mértéke és változása mutat-e bármilyen irányú együttjárást a társadalmi elszigeteltséggel, azaz találunk-e bizonyítékot akár a vonzási, akár a kiszorítási hipotézisre. A tanulmány első felében részletesen áttekintettük a társas elszigeteltséggel foglalkozó hazai és nemzetközi kutatásokat. Az ezekben szereplő információkat egyrészt arra használtuk fel, hogy tisztázzuk, a rendelkezésünkre álló adatbázisban szereplő kapcsolati kérdések segítségével a társas elszigeteltség összetett fogalmának mely aspektusát tudjuk megragadni. A rokoni és a baráti kapcsolatok, valamint a pszichológiai és más módon vett segítő kapcsolatok hiányának felmérésére volt módunk, így a társas izoláció külső, objektív, instrumentális dimenzióját tudtuk a kutatásban az elszigeteltséggel azonosítani. Itt rögtön érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az elszigeteltség mérésének másik aspektusa, nevezetesen az elszigeteltség megélése (például a magányosságérzet) nem kerülhetett beemelésre, mert a kérdőívben nem vonatkozott rá kérdés. A jövőben érdemes lehet az elszigeteltség fogalmának komplex megragadása érdekében ennek a dimenzióknak a mérésével is kísérletezni és nemzetközi összehasonlításokban figyelembe venni.

A tanulmány első felében szereplő áttekintésből fakadó másik „újítás” a különféle elszigeteltségi kockázati csoportok azonosítása, valamint ezek segítségével az országokra jellemző elszigeteltség-egyenlőtlenség operacionalizálásának kísérlete volt. Összesen hét olyan társadalmi csoportot azonosítottunk, amelyek a szakirodalom alapján fokozottan kitettek a társas elszigeteltségnek, és az adatbázisban szereplő változók segítségével is megragadhatók voltak. Az elszigeteltség-egyenlőtlenség mérőszámának egy olyan mutatót használtunk, amely azt mutatja meg, hogy egy adott országban az elszigeteltségben érintett csoportok bármelyikébe tartozók átlagosan mennyivel kitettebbek az izolációnak, mint az adott ország lakosai általában. Minél nagyobb ez az arány, annál egyenlőtlenebb az elszigeteltséget tekintve az adott ország.

A tanulmány első felében megfogalmazott várakozásokra meglehetősen szerény mértékben találtunk, és akkor is inkább csak részgazolásokat. Részben igazoltuk, hogy a skandináv jóléti rezsimtől a kelet-európai rezsimgig nő az izolációs érintettség, pontosabban: az két rezsimtípus valóban megragadja a két szélsőséget, ám köztük már nem látszik egyértelmű tendencia. A kockázati csoportba tartozók izolációs többlete mentén csupán az angolszász jóléti rezsime különül el a többitől, az viszont elég markánsan. A jóléti rezsim mentén tehát valóban látható valamilyen izolációs mintázat, de ez nincs komolyabb átfedésben azzal, amit a típusok jellege alapján várnánk. A vonzási és kiszorítási hipotézis közti vitához az EU-s országok izolációs mintázatainak keresztül meglehetősen szerény bizonyítékkal tudott a kutatás hozzájárulni. A szociális védelemre fordított kiadások legfeljebb a rokoni kapcsolatok mentén értelmezett izoláció dimenziójában igazolják a vonzási hipotézist, más dimenzióban nem. A szociális védelemre fordított összeg GDP-hez viszonyított arányában bekövetkező változás egyáltalán nem mutatott lineáris együttjárást sem az izoláció mértékével, sem az izolációs egyenlőtlenségi mutatóval. Végül pedig az

izolációs jellemzők alapján képzett országcsoportokban nem tudtuk markánsan fedezni a jólétirezsim-típusokat.

A társas elszigeteltség jövőbeli kutatásához a már ismertetteken túl a következő megfontolásokat osztjuk meg. A kockázati csoportok meghatározását erősen korlátozta az adatbázis változólistája, így több olyan csoport elszigeteltségét sem tudtuk beemelni az elszigeteltség-egyenlőtlenség mutatóba, amelyek a szakirodalom alapján az izolációnak fokozottan kitettek. Ha az elszigeteltség-egyenlőtlenség mérésének precizitása irányába mozdulunk el, ezzel mindenképp érdemes kísérletezni. Ahogy látható volt, az egyes országok között mindkét elszigeteltségmutató meglehetősen korlátozott variabilitást mutatott, és ez befolyásolta azt, hogy miért lehetett igen nehezen bármilyen országcsoportosítást is bemutatni a két dimenzió mentén. Az elszigeteltség komplexebb, több változóval való mérése segíthet azon, hogy nagyobb változékonyság jellemezze az országokat, és így talán élesebb kontúrokkal tudnak majd az országok elválni egymástól. A tanulmány ráadásul csak egy év adatait vizsgálta. Mivel ezek a kérdések, ahogy bemutattuk, 2006-ban is felmérésre kerültek, 2006 és 2015 összevetésében is megvizsgálható az elszigeteltség és az abban bekövetkező változások volumene.

Az elszigeteltség vizsgálatának többváltozós elemzését alapvetően két tényező nehezítette. Egyrészt, hogy az elszigeteltség volumene nem igazán változott az országok mentén. Ez gyakorlatilag érdektelenné tette a többszintű modellezést, hiába is alkalmas erre az adatbázis, hiszen az adatok országokba vannak ágyazva: ha kicsi az országok közti variancia,¹⁶ akkor hogyan várhatjuk, hogy egyéni és országszintű változók fix és random hatása ezt majd tovább csökkenti. Az országok közti alacsony variabilitás annak is volt köszönhető, hogy maguk a megkérdezettek szintén meglehetősen homogén csoportot alkottak az elszigeteltségük tekintetében: ahogy láthattuk, az érvényes válaszadók több mint 90 százaléka nem volt elszigeteltségben érintett. A tanulmány folytatásaként a jövőben érdemes „visszahátrálni” olyan többváltozós modellekbe, amelyek többszintű elemzés nélkül, országszinten mért kontextuális változók, illetve egyéni és országszintű változók interakcióinak segítségével vizsgálják az egyéni szinten mért elszigeteltségre hajlamosító tényezőket.

Irodalom

Albert, F. – Koltai, J. – Dávid, B. (2021): The increasing importance of friends: Changes in core discussion network composition in post-communist Hungary between 1997 – 2015. *Social Networks*, 66 (July 2021): 139–145.
<https://doi.org/10.1016/j.socnet.2021.02.005>

¹⁶ A kísérletképpen futtatott többszintű modell üres modelljében, melyben az izolációs érintettség relatív pontszámát tettük meg kimenet változóznak, a tengelymetszet-variabilitás (vagyis az országokénti átlagok eltérése) 1,5 százalékáért (ICC = 0,015) felelt az ország-hovatartozás.

- Bambra, C. (2007): Defamilisation and welfare state regimes: a cluster analysis. *International Journal of Social Welfare*, 16(4): 326–338.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2007.00486.x>
- Bambra, C. – Eikemo, T. A. (2009): Welfare state regimes, unemployment and health: a comparative study of the relationship between unemployment and self-reported health in 23 European countries. *Journal of Epidemiology and Community Health*, (1979-) 63(2): 92–98.
- Bohle, D. – Greskovits, B. (2012): *Capitalist diversity on Europe's periphery*. Ithaca: Cornell University Press.
- Borgstrom, E. (2017): Social Death. *QJM*, 110(1): 5–7.
<https://doi.org/10.1093/qjmed/hcw183>
- Cornwell, E. Y. – Waite, L. J. (2009): Social Disconnectedness, Perceived Isolation, and Health among Older Adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50 (March): 31–48.
- Dávid, B. – Huszti, E. – Barna, I. – Fu, Y. (2016): Egocentric contact networks in comparison: Taiwan and Hungary. *Social Networks*, 44 253–265.
<https://doi.org/10.1016/j.socnet.2015.10.001>
- DeFeudis, F. V. (1978): Environmental theory of drug addiction. *General Pharmacology: The Vascular System*, 9(5): 303–306.
[https://doi.org/10.1016/0306-3623\(78\)90065-4](https://doi.org/10.1016/0306-3623(78)90065-4)
- de Jong Gierveld, J. – van Tilburg, T. G. (2016): Social Isolation and Loneliness. In Friedman, H. S. (szerk.) *Encyclopedia of Mental Health*. Amsterdam: Elsevier, 175–178.
- D'Hombres, B. – Barjaková, M. – Schnepf, S. V. (2021): Loneliness and Social Isolation: An Unequally Shared Burden in Europe. IZA Discussion Papers No. 14245. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3823612>
- Eckhard, J. (2018): Does Poverty Increase the Risk of Social Isolation? Insights Based on Panel Data from Germany. *The Sociological Quarterly*, 59(2): 338–359.
<https://doi.org/10.1080/00380253.2018.1436943>
- Gallie, D. – Kostova, D. – Kuchar, P. (2001): Social consequences of unemployment: an East-West comparison. *Journal of European Social Policy*, 11(1): 39–54.
- Hughes, M. E. – Waite, L. J. – Hawkey, L. C. – Cacioppo, J. T. (2004): A Short Scale for Measuring Loneliness in Large Surveys: Results From Two Population-Based Studies. *Research on Aging*, 26(6): 655–672.
<https://doi.org/10.1177/0164027504268574>
- Huszti, É. – Albert, F. – Cszimady, A. – Nagy, I. – Dávid, B. (2021): When Spatial Dimension Matters: Comparing Personal Network Characteristics in Different Segregated Areas. *Social Inclusion*, 9(4): 375–387.
<https://doi.org/10.17645/si.v9i4.4520>
- Klinenberg, E. (2001): Dying Alone: The Social Production of Urban Isolation. *Ethnography*, 2(4): 501–531. <https://doi.org/10.1177/14661380122231019>

- Kristóf, Z. – Gyóri, A. (2021): Az idősök és az infokommunikációs technológiák elsődleges vonatkozásai. *Magyar Gerontológia*, 13(40): 138–160.
- Kuitto, K. (2016): *Post-Communist Welfare States in European Context: Patterns of Welfare Policies in Central and Eastern Europe*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Lauzadyte-Tutliene, A. – Balezentis, T. – Goculenko, E. (2018): Welfare State in Central and Eastern Europe. *Economics & Sociology*, 11(1): 100–123.
<https://doi.org/10.14254/2071-789X.2018/11-1/7>
- Lelkes, O. (2010): Social participation and social isolation. In Atkinson, A. B. – Marlier, E. (szerk.): *Income and living conditions in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 217–240.
- Machielse, A. (2006): Theories on social contacts and social isolation. In Hortulanus, R. – Machielse, A. – Meeuwesen, L. (szerk.): *Social isolation in modern society*. London: Routledge, 11–36.
- Machielse, A. (2015): The Heterogeneity of Socially Isolated Older Adults: A Social Isolation Typology. *Journal of Gerontological Social Work*, 58(4): 338–356.
<https://doi.org/10.1080/01634372.2015.1007258>
- Michalski, J. H. (2004): Making Sociological Sense Out of Trends in Intimate Partner Violence: The Social Structure of Violence Against Women. *Violence Against Women*, 10(6): 652–675. <https://doi.org/10.1177/1077801204265018>
- Morrow, B. H. (1999): Identifying and Mapping Community Vulnerability. *Disasters*, 23(1): 1–18. <https://doi.org/10.1111/1467-7717.00102>
- Nguyen, A. W. – Taylor, R. J. – Taylor, H. O. – Chatters, L. M. (2020): Objective and Subjective Social Isolation and Psychiatric Disorders Among African Americans. *Clinical Social Work Journal*, 48(1): 87–98.
<https://doi.org/10.1007/s10615-019-00725-z>
- Ocsovszky, Z. – Rafael, B. – Martos, T. – Csabai, M. – Bagyura, Z. – Sallay, V. – Merkely, B. (2020): A társas támogatás és az egészséges életmód összefüggései. *Orvosi Hetilap*, 161(4): 129–138. <https://doi.org/10.1556/650.2020.31625>
- Oorschot, van W. – Arts, W. (2005): The social capital of European welfare states: the crowding out hypothesis revisited. *Journal of European Social Policy*, 15(1): 5–26.
<https://doi.org/10.1177/0958928705049159>
- Peace, R. (2001): Social Exclusion: A Concept in Need of Definition? *Social Policy Journal of New Zealand*, (16): 17–35.
- Quinn, A. – Reeves, B. (2009): Chapter 9: The Use of the Internet to Promote Social Justice with LGBT Individuals. *Counterpoints*, 358 139–148.
- Reher, D. S. (1998): Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts. *Population and Development Review*, 24(2): 203–234. <https://doi.org/10.2307/2807972>
- Reil-Held, A. (2006): Crowding out or crowding in? Public and private transfers in Germany. *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie*, 22(3): 263–280. <https://doi.org/10.1007/s10680-006-9001-x>

- Rusu, M. S. (2018): Theorising love in sociological thought: Classical contributions to a sociology of love. *Journal of Classical Sociology*, 18(1): 3–20.
<https://doi.org/10.1177/1468795X17700645>
- Samuel, K. – Alkire, S. – Zavaleta, D. – Mills, C. – Hammock, J. (2018): Social isolation and its relationship to multidimensional poverty. *Oxford Development Studies*, 46(1): 83–97. <https://doi.org/10.1080/13600818.2017.1311852>
- Scheff, T. J. (2007): A Concept of Social Integration. *Philosophical Psychology*, 20(5): 579–593. <https://doi.org/10.1080/09515080701549314>
- Singer, E. – Blane, H. T. – Kasschau, R. (1964): Alcoholism and social isolation. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 69(6): 681–685.
<https://doi.org/10.1037/h0043758>
- Smith, J. D. (1997): Working with Larger Systems: Rural Lesbians and Gays. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 7(3): 13–21. https://doi.org/10.1300/J041v07n03_02
- Strupat, C. – Klohn, F. (2018): Crowding out of solidarity? Public health insurance versus informal transfer networks in Ghana. *World Development*, 104: 212–221.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.11.004>
- Taylor, A. J. W. (1961): Social Isolation and Imprisonment. *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, 24(4): 373–376.
- Valtchanov, B. L. – Parry, D. C. – Glover, T. D. – Mulcahy, C. M. (2014): Neighborhood at your Fingertips: Transforming Community Online through a Canadian Social Networking Site for Mothers. *Gender, Technology and Development*, 18(2): 187–217.
<https://doi.org/10.1177/0971852414529481>
- Visser, M. – Gesthuizen, M. – Scheepers, P. (2018): The crowding in hypothesis revisited: new insights into the impact of social protection expenditure on informal social capital. *European Societies*, 20(2): 257–280.
<https://doi.org/10.1080/14616696.2018.1442928>
- Wang, J. – Lloyd-Evans, B. – Giacco, D. – Forsyth, R. – Nebo, C. – Mann, F. – Johnson, S. (2017): Social isolation in mental health: a conceptual and methodological review. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(12): 1451–1461.
<https://doi.org/10.1007/s00127-017-1446-1>
- Yeung, W.-J. J. – Cheung, A. K.-L. (2015): Living alone: One-person households in Asia. *Demographic Research*, 32 1099–1112.
- Zavaleta, D. – Samuel, K. – Mills, C. T. (2017): Measures of Social Isolation. *Social Indicators Research*, (131): 367–391. <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1252-2>